

TÜRK DÜNYASI COĞRAFYASI HAKKINDA ARAŞTIRMA YAPAN BİLİM İNSANLARI-1 “bu bölüm için video oluşturuldu”

Muhtelif dönemlere ait **Yunan, Çin, Arap, Fars ve Türk kaynaklarındaki Türk dünyasını** ve bu eserleri kaleme alan bilim insanları

- **Antik Yunan ve Bizans Kaynakları:** Hazar Denizi ve çevresi hakkında bilgiler veren **Herodot** ve **Strabon**; coğrafya ekolünün kurucusu **Batlamyus** ve Türk Kağanlığı karargâhını ziyaret ederek Türklerin madencilikteki uzmanlığından bahseden Bizanslı diplomat **Menander Protector**.
- **Çin Vakayinameleri:** Türklerin gelenekleri ve coğrafyası hakkında 50 bölümden oluşan "**Zhou Tarihi**" ve "**Bei Shi**" gibi hanedanlık kayıtları.
- **Arap ve Fars Bilim İnsanları:** Türk halkları ve Orta Asya şehirleri (Semerkant vb.) hakkında detaylı bilgiler sunan **İbn Havkal** (Sûrat el-Arz), **Reşîdüddîn** (Cami'üt-Tevarih), **İdrîsî**, **İbn Hurdâzbih** ve **Cüveynî** gibi otoriter isimler.
- **Klasik Türk Kaynakları ve Haritacılığı:** Türk dünyasının ilk ansiklopedisi ve haritasını hazırlayan **Kâşgarlı Mahmud** (Dîvânü Lugât'it-Türk); dünyanın yuvarlaklığını ve coğrafi koordinatlarını inceleyen **Birûnî**; astronomi merkezi kuran **Uluğ Bey**; geniş bir coğrafyayı tasvir eden seyyah **Evliya Çelebi** ve ünlü haritacı **Piri Reis**.
- **Modern Dönem Araştırmacıları:** Türk dünyasını bilimsel yöntemlerle inceleyen **Humboldt**, **Atkinson**, **Barthold** gibi Batılı ve Rus bilim insanlarının yanı sıra **Ahmet Cevdet Paşa** ve **Çokan Valihanov** gibi Türk aydınlarının katkılarını öğrenmek için video izleyebilirsiniz

"TÜRK DÜNYASI COĞRAFYASI HAKKINDA ARAŞTIRMA YAPAN BİLİM İNSANLARI-2"  
"Türk Dünyası Coğrafyası" adlı kaynakta, özellikle Yeni Çağ ve sonrasındaki dönemde (sayfa 42 ve devamında) Batılı, Rus ve Türk bilim insanlarının Türk dünyası ve coğrafyası üzerine yaptıkları çalışmalar şu eserler ve isimlerle detaylandırılmıştır:

### 1. Batılı Bilim İnsanları ve Eserleri

Batılı araştırmacıların Türk dünyasına ilgisi 19. yüzyılda sömürgeci güçlerin Asya rekabetiyle hız kazanmıştır.

- **Alexander von Humboldt (1769–1859):** Fiziksel coğrafya ve klimatolojinin temellerini atmış, 1829'da Ural ve Altay dağlarını geçerek Hazar Denizi'ne seyahat etmiştir.
  - **Eserleri:** *Asya Jeolojisi ve Klimatolojisi Üzerine Fragmanlar*, *Orta Asya* ve evrene dair bilgilerini birleştirdiği devasa eseri *Kosmos*.
- **Thomas Atkinson (1799-1861):** Yedi yıl boyunca Orta Asya'yı gezmiş; Ural, Altay, Kazakistan ve Batı Sibirya'yı incelemiştir.
  - **Eserleri:** *Doğu ve Batı Sibirya ile Yukarı ve Aşağı Ural Bölgelerine Seyahat*.

### 2. Rusyalı Bilim İnsanları ve Eserleri

- **Petr Petroviç Semenov-Tien-Şanski (1827-1914):** Tanrı Dağlarını (Tien-Şan) araştıran ilk Rus coğrafyacılarıdır. Bölgede yanardağ bulunmadığını ispatlamış ve karlı tepelerin yüksekliğini ilk kez tespit etmiştir.
- **Vasiliy Vladimiroviç Barthold (1869-1930):** Rusya Doğu bilimi ekolünün kurucusudur. Orta Asya ve Kafkasya'nın tarihi coğrafyası üzerine uzmanlaşmıştır.
  - **Eserleri:** *Eski Zamanlardan XVII. Yüzyıla Kadar Aral Denizi ve Aşağı Amuderya Üzerine Bilgi* ve *Türkistan'ı Sulama Tarihi Üzerine*.

### 3. Türk Bilim İnsanları ve Eserleri

Sayfa 45 ve devamında, Türk dünyasını bizzat kendi içinden araştıran aydınlara vurgu yapılmaktadır:

- **Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895):** Osmanlı Devleti'ne dâhil olan ülkelerin coğrafyası ve askeri coğrafya üzerine çalışmıştır.

- **Eseri:** *Tarih-i Cevdet* (Bu eser askeri liselerde ders kitabı olarak kullanılmıştır).
- **Çokan Valihanov (1835-1865):** Kazak bilim insanı ve seyyahıdır. Kırgızistan ve Kazakistan gezilerinde topoğrafik çekimler yapmış ve **Orta Asya'nın tam haritasını** çizmiştir.
  - **Eserleri:** *Issık Göl Gezisi Günlüğü* ve *Kırgızlar Üzerine Notlar*.
- **Kurban Ali Halidî (1846-1913):** Türk halklarının tarihi ve kökeni üzerine uzmanlaşmış Tatar asıllı bilgidir. Bölgelerin coğrafyası ve yer adları (toponomisi) üzerine bilgiler toplamıştır.
  - **Eserleri:** *Tarih-i Ceride-i Cedide* ve *Tevârih-i Hamse-i Şarkî*.
- **Gafur Reşat Mirzazade (1884-1943):** Azerbaycanlı eğitimci ve coğrafyacısıdır.
  - **Eseri:** 1910 yılında yayımlanan **Kafkasya Coğrafyası** (Azerbaycan Türkçesiyle yazılan ilk coğrafya ders kitabıdır).

Bu çalışmalar, Türk dünyasının doğasının, ikliminin ve kültürel dokusunun modern bilimsel yöntemlerle kayıt altına alınmasını sağlamıştır.

"Türk Dünyası Coğrafyası" ders kitabının "**Muhtelif Dönemlere Ait Kaynaklarda Türk Dünyası**" (1. Ünite, 3. Konu) bölümünde yer alan bilgilere dayanarak hazırlanan 10 açık uçlu soru ve cevapları aşağıdadır:

### 10 AÇIK UÇLU SORU VE CEVAPLARI

**1. Antik Yunan bilginleri Herodot ve Strabon'un Hazar Denizi hakkındaki görüşleri arasındaki temel fark nedir?** Antik Yunan tarihçisi **Herodot**, Hazar Denizi'ni başka hiçbir denize karışmayan, **tek başına bir deniz** olarak tanımlarken; coğrafyacı **Strabon**, bu denizi okyanustan güneye doğru uzanan bir **körfez** olarak tarif etmiştir.

**2. Bizanslı diplomat Menander Protector, Türklerin ekonomik faaliyetleri ve yaşam tarzı hakkında hangi önemli bilgileri sunmuştur?** Menander, Türklerin sadece hayvancılıkla değil, **madencilik ve demircilik** konularında da uzman olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Türk Kağanlığı karargâhını ziyaretinde, kağanın **altından yapılma bir tahtta** ve ipeklerle donatılmış bir çadırda oturduğunu, çevresinde altın kapların bulunduğunu aktarmıştır.

**3. Çin vakayinamelerinden olan "Zhou Tarihi"nin Türk dünyası coğrafyası açısından kapsamı nedir?** VI. yüzyıla ait olan ve Türkler hakkında 50 bölümden oluşan "**Zhou Tarihi**", Türk Kağanlığı'nın sınırlarını doğuda **Kore Körfezi'nden** batıda **Batı Denizi'ne**, güneyde **Gobi'den** kuzeyde **Kuzey Denizi'ne** kadar uzanan devasa bir bölge olarak tanımlamıştır.

**4. Kâşgarlı Mahmud'un "Dîvânü Lugât'it-Türk" eserinde yer alan haritanın özellikleri nelerdir?** Eserde yer alan **ilk Türk Dünyası haritası**, yuvarlak biçimlidir ve merkezinde **Kaşgar ile Balasagun** şehirlerini barındırır. Harita; Issık Göl, Semerkant, Harezm ve Bulgar gibi şehirlerin yanı sıra birbirine paralel duran **Tanrı Dağları'nı** da görsel olarak sunmaktadır.

**5. Ebu Reyhan el-Birûnî'nin yeryüzünün şekli ve coğrafi koordinatlar hakkındaki çalışmaları nelerdir?** Birûnî, yeryüzünün **yuvarlak olduğunu** savunmuş ve eğer öyle olmasaydı mevsimler ile gece-gündüz arasında fark olmayacağını belirtmiştir. Ayrıca **Aral Denizi** ve çevresini ayrıntılı tarif ederek Amuderya'nın eski yatağı ve bölgedeki **Oğuz birliği** hakkında önemli bilgiler sağlamıştır.

**6. Uluğ Bey'in Semerkant Rasathanesi'nde hazırladığı astronomi kataloğunun coğrafya bilimine katkısı nedir?** "Zeyci Kürkani" olarak da bilinen bu çalışma, binin üzerinde yıldızın tarifinin yanı sıra dünyanın **256 şehrinin coğrafi koordinat bilgilerini** içererek döneminin en ileri coğrafi ve astronomik verilerini sunmuştur.

**7. Evliya Çelebi'nin "Seyahatname" adlı eserinde Türk dünyasına dair hangi beşerî ve ekonomik coğrafya unsurları öne çıkar?** Evliya Çelebi, 40 yılı aşkın gezilerinde halkların **etnik oluşumlarını** (Türk, Gürcü, Laz vb.) net bir şekilde belirtmiş; Azerbaycan'ın tarım işlerini (üzüm, pamuk, meyveler) ve Anadolu şehirlerinin (Ankara, Amasya) **şehir planlarını, zanaat dallarını ve kervan yollarını** detaylıca tasvir etmiştir.

**8. Alexander von Humboldt'un Türk dünyası araştırmaları hangi bilimsel disiplinlerin temelini atmıştır?** 1829 yılında Ural ve Altay dağlarını geçen Humboldt, bu bölgelerin doğasını inceleyerek

**fiziki coğrafya ve klimatolojinin** temellerini atmış; botanik coğrafyaya bilimsel bir kimlik kazandırmıştır.

**9. Kazak bilim insanı Çokan Valihanov'un coğrafya araştırmaları kapsamında gerçekleştirdiği faaliyetler nelerdir?** Valihanov, Issık Göl ve Kırgızistan gezilerinde **topoğrafik çekimler** yapmış, bölgenin bitki ve hayvan örtüsünü inceleyerek koleksiyonlar oluşturmuş ve **Orta Asya'nın tam haritasını** çizmiştir.

**10. Gafur Reşat Mirzazade'nin Azerbaycan coğrafya literatüründeki önemi nedir?** Mirzazade, 1910 yılında yayımlanan ve Azerbaycan Türkçesiyle yazılan **ilk ders kitabı** olan **\*\*"Kafkasya Coğrafyası"\***ni hazırlamıştır. Coğrafyayı "dünyayı incelemek" olarak tanımlamış ve insanların günlük yaşamlarında coğrafi bilgilere muhtaç olduklarını vurgulamıştır.

## 10 DOĞRU-YANLIŞ SORUSU VE CEVAPLARI

"Türk Dünyası Coğrafyası" ders kitabının **"Muhtelif Dönemlere Ait Kaynaklarda Türk Dünyası"** (1. Ünite, 3. Konu) bölümünde yer alan bilgilere dayanarak hazırlanan 10 doğru-yanlış sorusu ve cevapları aşağıdadır:

**1.Soru:** Antik Yunan tarihçisi Herodot, Hazar Denizi'nin başka hiçbir denize karışmayan, kendi başına müstakil bir deniz olduğunu savunmuştur.

**Cevap: Doğru.** (Herodot, Hazar'ı tek başına bir deniz sayarken, Strabon okyanusa çıkışı olan bir körfez olarak tarif etmiştir.),

**2. Soru:** Bizanslı diplomat Menander Protector'a göre Türkler sadece hayvancılıkla uğraşmışlar, madencilik ve demircilik gibi teknik işlerden anlamamışlardır.

**Cevap: Yanlış.** (Menander, Türklerin hayvancılığın yanı sıra madencilik ve demircilik konularında da uzman olduklarını belirtmiştir.)

**3. Soru:** Çin vakayinamelerinden olan "Zhou Tarihi", Türk Kağanlığı'nın sınırlarını doğuda Kore Körfezi'nden batıda Batı Denizi'ne kadar uzanan geniş bir coğrafya olarak tanımlar.

**Cevap: Doğru.**

**4. Soru:** Kâşgarlı Mahmud tarafından hazırlanan dünyadaki ilk Türk Dünyası haritası, kare biçiminde tasarlanmıştır.

**Cevap: Yanlış.** (Harita **yuvarlak** biçimlidir ve merkezinde Kaşgar ile Balasagun şehirleri yer alır.)

**5. Soru:** Ebu Reyhan el-Birûnî, yeryüzünün yuvarlak olduğunu savunmuş ve bu görüşünü mevsimlerin oluşumu ve yıldızların hareketleri ile temellendirmiştir.

**Cevap: Doğru.**

**6. Soru:** Uluğ Bey'in Semerkant Rasathanesi'nde hazırladığı "Zeyci Kürkani" adlı astronomi kataloğu, dünyanın 256 farklı şehrinin coğrafi koordinat bilgilerini içerir.

**Cevap: Doğru.**

**7. Soru:** Evliya Çelebi, "Seyahatname" adlı eserinde gezdiği bölgelerdeki halkların etnik oluşumlarını (Türk, Gürcü, Laz vb.) net bir şekilde belirtmiştir.

**Cevap: Doğru.**

**8. Soru:** Alman doğa bilimci Alexander von Humboldt, Orta Asya araştırmalarıyla botanik coğrafyaya bilimsel kimlik kazandırmış ve klimatolojinin temellerini atmıştır.,

**Cevap: Doğru.,**

**9. Soru:** Kazak bilim insanı Çokan Valihanov, Orta Asya gezilerinde sadece bitki örtüsünü incelemiş, bölgenin haritasını çizmekle ilgilenmemiştir.

**Cevap: Yanlış.** (Valihanov, bölgede topoğrafik çekimler yapmış ve **Orta Asya'nın tam haritasını** çizmiştir.)

**10. Soru:** Gafur Reşat Mirzazade tarafından 1910 yılında yayımlanan "Kafkasya Coğrafyası" kitabı, Azerbaycan Türkçesiyle yazılan ilk coğrafya ders kitabıdır.

**Cevap: Doğru.**

## 10 BOŞLUK DOLDURMALI SORU VE CEVAPLARI

Türk dünyası coğrafyası adlı kaynakta 3 konuda yer alan muhtelif dönemlere ait kaynaklarda Türk dünyası Bu bölüme dair 10 boşluk doldurmalı soru ve cevaplarını hazırlamanı istiyorum

"Türk Dünyası Coğrafyası" ders kitabının "**Muhtelif Dönemlere Ait Kaynaklarda Türk Dünyası**" (1. Ünite, 3. Konu) bölümüne dayanan 10 adet boşluk doldurmalı soru ve cevap anahtarı aşağıdadır:  
Sorular

1. Antik Yunan tarihçisi **Herodot**, Hazar Denizi'ni başka hiçbir denize karışmayan, \_\_\_\_\_ bir deniz olarak tanımlamıştır.
2. Bizanslı diplomat **Menander Protektor**'un kayıtlarına göre Türkler, sadece hayvancılıkla değil \_\_\_\_\_ ve \_\_\_\_\_ konularında da uzmanlaşmış bir halktır.
3. VI. yüzyıla ait Çin vakayinamelerinden olan \_\_\_\_\_, Türk Kağanlığı'nın sınırlarını doğuda Kore Körfezi'nden batıda Batı Denizi'ne kadar uzanan devasa bir bölge olarak tarif eder.
4. Kâşgarlı Mahmud, ünlü eseri **Dîvânü Lugât'it-Türk**'te yer alan yuvarlak dünya haritasının merkezine \_\_\_\_\_ ve \_\_\_\_\_ şehirlerini yerleştirmiştir.
5. "Eğer yeryüzü yuvarlak olmasaydı, gece ile gündüz arasında fark olmayacaktı" diyerek dünyanın şekli hakkında bilimsel görüş belirten Türk bilgini \_\_\_\_\_'dir.
6. Uluğ Bey'in Semerkant'taki rasathanesinde hazırlanan \_\_\_\_\_, dünyanın 256 şehrinin coğrafi koordinat bilgilerini içeren çok önemli bir astronomi kataloğudur.
7. XVII. yüzyılın ünlü seyyahı **Evliya Çelebi**, Azerbaycan'dan Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyayı tasvir ettiği on ciltlik \_\_\_\_\_ adlı eseriyle tanınır.
8. Alman doğa bilimci **Alexander von Humboldt**, Orta Asya araştırmalarıyla \_\_\_\_\_ coğrafyaya bilimsel kimlik kazandırmış ve klimatolojinin temellerini atmıştır.
9. Kazak bilim insanı \_\_\_\_\_, Kırgızistan ve Issık Göl gezilerinde topoğrafik çekimler yapmış ve Orta Asya'nın tam haritasını çizmiştir.
10. 1910 yılında yayımlanan **Kafkasya Coğrafyası** kitabı, \_\_\_\_\_ tarafından Azerbaycan Türkçesiyle hazırlanan ilk coğrafya ders kitabıdır.

-----  
Cevap Anahtarı

1. **tek başına** (veya müstakil)
2. **madencilik** ve **demircilik**
3. **Zhou Tarihi**
4. **Kaşgar** ve **Balasagun**
5. **Birûnî**
6. **Zeyci Kürkani** (veya Zeyci Cedit Sultanı)
7. **Seyahatname**
8. **botanik**
9. **Çokan Valihanov**
10. **Gafur Reşat Mirzazade**